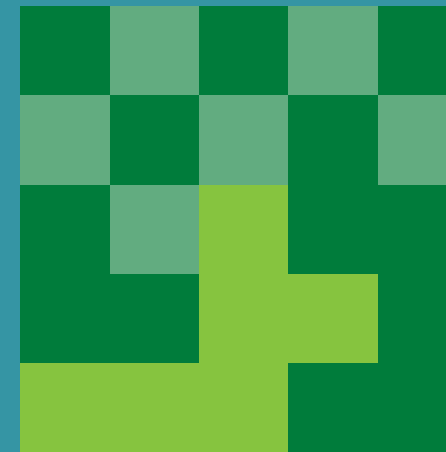

JAARVERSLAG

2023

LTO

Voorwoord.....	3	Konijnenhouderij.....	15
Tijdlijn.....	4	Melkgeitenhouderij.....	16
Gezonde planten.....	5	Melkveehouderij.....	17
Gezonde dieren.....	6	Multifunctionele Landbouw.....	18
Natuur, klimaat en energie.....	7	Paardenhouderij.....	19
Bodem en water.....	8	Paddenstoelenteelt.....	20
Platteland en omgeving.....	9	Pluimveehouderij.....	21
Ondernemerschap en onderwijs.....	10	Schapenhouderij.....	22
Internationaal.....	11	Vleesveehouderij.....	23
Akkerbouw en vollegrondsgroente.....	12	Vrouw en bedrijf.....	24
Bomen, vaste planten en zomerbloemen.....	13	Verschillende sectoren.....	25
Kalverhouderij.....	14	Colofon.....	26

Voor boeren en tuinders was 2023 een dynamisch jaar. Het invullen van de Gecombineerde Opgave liep alles behalve soepel. En boeren werden geconfronteerd met een korting op hun beloning voor ecosysteemdiensten. Het blauwtongvirus dook op in Nederland, het groeiseizoen kwam laat op gang, de zomer was droog en in het najaar werden akkerbouw en tuinbouw geconfronteerd met extreme wateroverlast. Het illustreert de onwerkbaarheid van de dit jaar ingevoerde kalenderlandbouw.

Een dergelijk jaar laat des te meer zien hoe belangrijk het is dat wij als belangenorganisatie gezamenlijk blijven optrekken voor de toekomst van onze land- en tuinbouw. Op lokaal, regionaal, landelijk en in toenemende mate Europees niveau

Dirk Bruins
Waarnemend voorzitter

Hans Van den Heuvel
Algemeen directeur

zetten onze collega's en bestuurders zich hard in om de belangen van onze leden in alle sectoren zo goed mogelijk te borgen. Wij zijn onze leden dan ook zeer erkentelijk voor hun vertrouwen, steun en bijdragen – ondanks de moeilijke tijden.

De eerste helft van 2023 stond in het teken van overleggen voor een Landbouwakkoord. Deze konden op grote betrokkenheid van onze leden rekenen. Met ongeveer 2.000 leden gingen wij het gesprek aan in bijeenkomsten door heel het land. Uit alle regio's en sectoren kwam waardevolle inbreng, die we meenamen naar de onderhandelingen. Helaas moesten wij uiteindelijk constateren dat de afspraken vooral bleven hangen op 'goede intenties', maar te weinig perspectief boden aan boeren en tuinders. Daarom heeft LTO het lastige besluit genomen om de onderhandelingen te beëindigen.

Dit jaar waren er ook provinciale en landelijke verkiezingen. De formatie voor een nieuw kabinet is in volle gang. LTO heeft de formerende partijen opgeroepen tot een koerswijziging in het landbouwbeleid: een nieuw kabinet móet werk maken van landbouwbeleid dat haalbaar en realistisch is. Om daarmee de toekomst van onze boeren en tuinders, het Nederlands platteland en onze voedselvoorziening veilig te stellen.

Het wordt steeds duidelijker dat er ook in Europa grote stappen gezet moeten worden als we ons landbouwbeleid toekomstbestendig willen maken. Denk aan het belang van een gelijk speelveld voor Europese producenten of aan de vele nadelen die het beëindigen van de derogatie met zich meeneemt. LTO blijft haar inzet in Europa daarom verder versterken. Kijkend naar de Europese verkiezingen, hebben we onze wensen en speerpunten gedeeld met alle Europese partijen. En we werken aan een Europese toekomstvisie: 'Vruchtbare Delta's', waarin we het belang van de Nederlandse land- en tuinbouw in Europees perspectief verder willen versterken. Prioriteiten waar we in 2024 volop op in blijven zetten...

2023 markeerde ook het einde van de voorzitterstermijn van Sjaak van der Tak. Drie jaar lang heeft Sjaak zich ingespannen voor de leden van LTO en voor de Nederlandse land- en tuinbouw in brede zin. Ondanks de tumultueuze periode heeft hij met zijn verbindende kwaliteiten de positie van LTO als dé belangenbehartiger van Nederlandse boeren en tuinders verder weten te versterken. Wij danken Sjaak voor zijn tomeloze inzet!

LTO Tijdlijn

21
Plotselinge wijzigingen in derogatie- en mineralenbeleid zorgen voor grote onrust bij boeren en tuinders

11
Eerste gesprekken Landbouwakkoord

3
Kabinet presenteert voorstellen voor beter functioneren arbeidsmarkt

20
LTO stapt na maanden onderhandelen uit overleg Landbouwakkoord

15
Dag van de Multifunctionele Landbouw

6
LTO biedt 'kalenderlandbouwkalender' aan Tweede Kamer aan met de oproep om de omslag naar doelsturing te maken

9
LTO presenteert puntenplan Europese Verkiezingen 2024

31
Sjaak van der Tak kondigt vertrek als voorzitter LTO aan op het netwerkevenement 'De Provincies aan zet' van LTO

27
Bedrijfsopvolgingsregeling (BOR) sluit beter aan op boerenpraktijk na stemming Tweede Kamer

4
LTO bij rondetafelgesprek over glyfosaat

5
Gepubliceerde aanpak NV-gebieden laat zien hoe ver overheid van boerenpraktijk af staat

1
LTO noemt terugkomen door LNV op verduurzamingsafspraken in GLB onacceptabel

JANUARI   **MAART**   **APRIL**   **MEI**   **JUNI**   **JULI**   **AUGUSTUS**   **SEPTEMBER**   **OKTOBER**   **NOVEMBER**   **DECEMBER**

16
Grote winst BBB bij verkiezingen Provinciale Staten

22
LTO en NAK vragen uitstel voor invullen Gecombineerde Opgave door chaotische gang van zaken bij RVO

28
LTO organiseert netwerkbijeenkomst in Den Haag met o.a. de Vlaamse stikstofminister Zuhair Demir

2
Stoppersregelingen gepubliceerd, regelingen voor blijvende boer blijven uit

7
Val kabinet Rutte IV, meer onzekerheid voor boeren

9
Wolf valt schapenhouder aan in Drenthe

12
Natuurherstelwet in Brussel aangenomen, ondanks negatieve stemadviezen

6
Uitbraak blauwtongvirus in Nederland

18
LTO vraagt om flexibiliteit 1 oktober-regel uit 7e APN ivm laat voorjaar

28
Minister Adema zegt modernisering pachtstels toe n.a.v. concrete voorstellen LTO

23
EU verwerpt eenzijdige wetgeving gewasbescherming SUR

24
LTO presenteert lobby-inzet voor formatie

LTO Gezonde planten

Nederlandse boeren en tuinders moeten een goed inkomen kunnen blijven realiseren met de verkoop van gezonde producten, die met respect voor de omgeving zijn geproduceerd. LTO onderschrijft de Europese doelstellingen voor het verduurzamen van de land- en tuinbouw, en deze meer in evenwicht met omgeving willen brengen. In de transitie mogen het verdienvermogen en een passend pakket aan tools om te kunnen telen niet verder onder druk komen te staan. Samen met sectoren en regio's werkt LTO aan weerbare teeltsystemen: met gezonde planten, natuurlijk evenwicht en een minimale inzet van chemische gewasbeschermingsmiddelen. Met als doel: maximale milieuwinst in 2030.

We werkten in 2023 succesvol samen met leden van het Europees Parlement om de SUR, de Europese verordening die minder gebruik van chemische gewasbeschermingsmiddelen als doel heeft, op onderdelen aan te passen, zodat die wél zou bijdragen aan toekomstperspectief. Mede door onze inzet heeft het Europees Parlement de SUR eind 2023 afgewezen. [Een terecht besluit](#), gezien de eenzijdige aanpak van de verordening. Deze zou boeren en tuinders regels en verplichtingen opleggen, maar bood hen geen perspectief of bruikbare alternatieven.

Hoogtepunten:

- ▶ LTO faciliteert en begeleidt telers in het [Praktijkprogramma](#) 'Plantweerbaarheid in de Praktijk' in de transitie naar weerbaar telen. De LTO vakgroepen [Akkerbouw en vollegrondsgroenten](#) en [Bomen, vaste planten en zomerbloemen](#) hebben aansprekende sectorpilots.
- ▶ Werken aan schoon water is een speerpunt voor de portefeuille Gezonde Planten én een voorwaarde voor het behoud van een breed middelenpakket. LTO bracht met de sectoren de initiatieven op dit vlak in beeld in de infographic '[Op koers – werken aan schoon water](#)'.
- ▶ LTO is mede-initiatiefnemer van de [Emissiereductiesprint](#) en communiceert aansprekende en inspirerende praktijkinitiatieven via [#emissiereductiesprint](#). Met een social media campagne werd het juist toepassen van maatregelen en technieken gestimuleerd.
- ▶ LTO werkt met sectoren en waterbeheerders om emissies van gewasbeschermingsmiddelen naar het oppervlaktewater te verminderen. Aansprekende initiatieven van waterschappen en sectoren dienen als voorbeeld voor anderen. Door snelle terugkoppeling van de monitoringsresultaten door waterschappen kunnen ondernemers tijdig effectieve maatregelen nemen.

Punten van zorg:

- ▶ Telers kregen te maken met juridische procedures gericht op de bedrijfsvoering en de toepassing van gewasbeschermingsmiddelen, zoals de handhavingsverzoeken voor teelten nabij N2000-gebieden. LTO volgt de actuele stand van de wetenschap bij de toelating van gewasbeschermingsmiddelen: als middelen bewezen veilig voor mens, dier en milieu zijn moeten boeren en tuinders deze kunnen toepassen, zonder extra beperkingen of eisen.

Ron Mulders, portefeuillehouder:

'Telers staan midden in de samenleving en het debat over (chemische) gewasbeschermingsmiddelen gaat niet langs ons heen. Waar het kan zet LTO zich in voor bewezen en betaalbare alternatieven. Maar waar dat (nog) niet mogelijk is, moeten we middelen die als veilig beoordeeld zijn, in de Nederlandse landbouwpraktijk kunnen inzetten. Daarbij hechten we eraan dat er onderscheid blijft tussen meningen en feiten als het gaat om de wetenschappelijke toelating van middelen.'

LTO Gezonde dieren

In 2023 hebben we veel gefocust op dierenwelzijn. Er werd gewerkt aan de verdere invulling van stappen naar een dierwaardigere veehouderij, waar we in 2022 al mee waren gestart voor het convenant Dierwaardige veehouderij. Om te voorkomen dat leden te maken krijgen met een onwerkbaar amendement op de Wet Dieren, zetten we ons in om randvoorwaarden te borgen in de afspraken die we over de invulling van de wet maken. De Europese voorstellen voor nieuwe welzijnswetgeving voor transport zijn gepresenteerd en voor wetgeving op het primaire bedrijf uitgesteld tot in 2024.

De schapen- en rundveehouderij werden hard getroffen door de uitbraak van blauwtongvirus type 3. LTO heeft zich ingezet voor onderzoek naar opvolging van de bedrijven, om meer duidelijkheid te krijgen rondom kliniek. Het ministerie van LNV heeft geld beschikbaar gesteld voor onderzoek en de ontwikkeling van een diermodel voor het testen van vaccins. Daarnaast lobbyen we hard voor het tijdig beschikbaar krijgen van een vaccin, waarin we nauw samenwerken met collega's in het Verenigd Koninkrijk, België en Duitsland. Ook is er een verzoek ingediend bij het ministerie voor afnamegarantie als een vaccin beschikbaar is. In het nieuw te sluiten Diergezondheidsfonds convenant pleiten we voor meer flexibiliteit, om sneller in te kunnen zetten op extra opvolging van bedrijven bij dierziekten zoals blauwtong. Ook op andere dierziekten zoals IBR en BVD hebben we ons ingezet voor bestrijding en is de AMvB voor IBR bijna rond om per 1 januari 2025 in te gaan.

Hoogtepunten:

- Geen meldingen van hittestress en effectieve jaarlijkse communicatie richting de verschillende sectoren over het voorkomen van hittestress.
- Algemeen Maatregel van Bestuur (AMvB) voor IBR is zo goed als rond met inzet van de sectoren melkvee, vleeskalverhouderij en vleesveehouderij.
- Ontwikkeling van een voorspellingsmodel voor evacuatie van vee bij overstromingen.

Punten van zorg:

- Uitbraak van blauwtongvirus type 3, wat leidde tot veel sterfte en ziektelast onder de schapenhouderij en rundveehouderij.
- Stemmingen in de Tweede Kamer bij moties over dierenwelzijn, waarbij achteloos voor wordt gestemd zonder gedegen verdieping in de onderwerpen, zoals bij de verlaging van de maximale temperatuur van transport, het gebruik van drijfmiddelen en de zorg voor jonge dieren.

Jeannette van de Ven, portefeuillehouder:

'De uitbraak van blauwtongvirus in Nederland toont dat we ons ook moeten voorbereiden op dierziekten die verder van ons weg spelen. Transporten, maar ook het reisgedrag van burgers spelen een belangrijke rol bij verspreiding over lange afstand. Dat zagen we ook bij de verspreiding van de Afrikaanse Varkenspest eerder. Door nauwe samenwerking met sectoren staan we samen sterk voor dossiers als nieuwe opkomende dierziekten, maar ook het Convenant Dierwaardige Veehouderij en het nieuwe Diergezondheidsfonds convenant. Dit was mijn laatste jaar als portefeuillehouder. Ik roep de sectoren op elkaar op te blijven zoeken en vast te blijven houden: samenwerken is als het maken van een puzzel, waarbij elk stukje onmisbaar is om het grote geheel te vormen.'

LTO Natuur, klimaat en energie

In 2023 hebben wij ons ingezet voor het wettelijk verankeren van een haalbaar restemissiedoel (14 Mton) in 2050, met transitiepaden en maatregelen voor akkerbouwers, melkveehouders en varkenshouders. Hiermee krijgen ondernemers duidelijkheid en ruimte om in 25 jaar klimaatadaptieve, emissiereducerende en -compenserende maatregelen te nemen op het bedrijf. Die tijd hebben boeren en tuinder echt nodig! Met de ministeries van EZK en LNV is besproken hoe we klimaatbeleid voor de landbouw richting 2050 kunnen vormgeven, en hoe we dat in 2024 kunnen uitwerken en verankeren. Er is in vervolg op de eigen visie op biodiversiteit input geleverd op de Agenda Natuurinclusief 2.0. LTO heeft aangegeven binnen de context van haar visie zij een actieve bijdrage kan leveren in het concreet maken van de agenda.

Edwin Michiels, portefeuillehouder:

‘Een emissieloze land- en tuinbouw is onmogelijk, maar een klimaatneutrale land- en tuinbouw is door klimaatcompensatie te gebruiken wél mogelijk. Naast emissiereductie worden we gewaardeerd voor het vastleggen van koolstof in gewassen (biobased economy) en bodem (koolstoflandbouw) en produceren we duurzame energie voor de omgeving.’

Hoogtepunten:

- Succesvolle lobby voor behoud van de ISDE-subsidie voor het plaatsen van een boerderijmolen
- Vastleggen van het prioriteringskader om grondgebonden zonsystemen op landbouwgronden als allerlaatste optie te zien in landelijk beleid
- In het Nationaal Plan Energiesystemen is een paragraaf voor de land- en tuinbouw opgenomen, waarin verschillende energietoepassingen zijn opgenomen die waardevol zijn voor het toekomstige energiesysteem en het verdienvermogen van boeren en tuinders.
- Mede op basis van input van LTO heeft de Europese Commissie voorgesteld de beschermingsstatus van de wolf af te schalen.
- LTO heeft een eigen [visie voor biodiversiteit](#) vastgesteld.
- LTO heeft ervoor gezorgd dat het landbouwbelang als een sturend principe is meegenomen in de definitieve teksten van het beleidskader Nationaal Parken.

Punten van zorg:

- De verlaging van de SDE++ basistarieven voor monomestvergisting leidt tot minder rendement op de business case voor ondernemers. Ondanks een gezamenlijke lobby richting het ministerie van Economische Zaken en Klimaat, o.a. met Platform Groen Gas, is de herziening van de bedragen niet teruggedraaid.
- Het is helaas niet gelukt in Brussel emissies vanuit dieren en landbouwbodems in de uitwerking van het *Polluters Pay Principle* uit te laten sluiten. Wel is de bedrijfsgrootte, het aantal dieren, wanneer deze wetgeving geldt verhoogd waardoor (veel) minder bedrijven er mee te maken krijgen.
- Ondanks stevige lobby van LTO en negatieve adviezen van Europese adviesraden, heeft het Europees Parlement de natuurherstelwet aangenomen. De gevolgen voor met name de boeren in de beekdalen en veenweiden zijn groot.

LTO Bodem en water

De seizoenen in 2023 waren bijzonder: een nat en laat voorjaar en ook weer een extreem nat najaar. Dit maakt de noodzaak om van [kalenderlandbouw](#) af te stappen des te duidelijker. Zeker met de introductie van een aantal nieuwe maatregelen (o.a. 1 oktober) uit het 7e Actieprogramma Nitraatrichtlijn. Met de Maatwerk aanpak werken we aan een mogelijke invulling van doelenbeleid, iets waar zowel sector als de minister naartoe willen bewegen. Hierbij staat het ondernemerschap van boer en tuinder centraal en moet de meeste effectieve maatregel op de meest zinnige plek worden genomen. Ook de Commissie Deskundigen Meststoffenwet adviseerde dat de maatwerk aanpak een [serieuze kans](#) verdient.

In Brussel wordt gewerkt aan een Bodemmonitoringsrichtlijn. LTO is geen voorstander van een nieuwe Europese richtlijn voor de bodem: generiek beleid met nieuwe verplichtingen en beperkingen op de waardevolle landbouwgronden in Nederland leiden niet tot beter bodembeheer. Het is positief dat de Eerste en Tweede Kamer bezwaar hebben gemaakt op de Europese beleidsvoornemens. We pleiten voor stimulerende maatwerk mogelijkheden die per gebied, bedrijf of perceel uitnodigen tot nog beter bodembeheer. Afspraken moeten aansluiten bij praktische uitdagingen en behoeften van boeren en tuinders.

In 2023 bestond het Deltaprogramma Agrarisch Waterbeheer tien jaar. In november is dat gevierd met ruim 200 genodigden. DAW is een initiatief van LTO waarin van onderaf, op lokaal niveau, wordt samengewerkt met waterschappen. In tijden van top-down overheidsbeleid is dit een welkome aanpak. Duizenden betrokken ondernemers zijn enthousiast om vanuit eigen kracht aanpassingen te doen, die het land- en waterbeheer rond hun bedrijf verduurzamen. Zo zorgen we voor goede voorbeelden, kennisverspreiding en een gestage verbetering van het agrarisch waterbeheer.

De inspanningen voor het behoud van de geborgde zetels hebben hun vruchten afgeworpen. In 19 van de 21 waterschappen zitten na de verkiezingen van 2023 de door LTO voorgedragen leden in het dagelijks bestuur van de waterschappen. Vanuit de regionale LTO's en via de Denktank Water houdt LTO contact met deze bestuurders om onze invloed in de regio en in Den Haag te bundelen en af te stemmen.

Hoogtepunten:

- Verruiming periode inzaaien vanggewas na maïs en aardappelen.
- LTO sprak in de Tweede Kamer bij het [rondetafelgesprek](#) over de Kaderrichtlijn Water.

Punten van zorg:

- Zeer laat duidelijkheid rondom invulling gewaslijsten.
- Invulling doelsturing traag.
- Invoering generieke bufferstroken.
- Grondgebondenheid groot discussiepunt in overleg Landbouwakkoord.

Joris Baecke, portefeuillehouder:

'Boeren en tuinders dragen zorg voor hun gewassen en dieren, maar ook voor hun bodem, het water en de omgeving. Alleen met écht inzicht in de data die moet verbeteren op bedrijfsniveau, kunnen ze gaan sturen in de bedrijfsvoering. Ze willen vooruit, maar niet met de rem op het bedrijf.'

LTO Platteland en omgeving

In het stikstofbeleid zijn we bezig geweest met een alternatief voor de KDW. LTO vindt de KDW onhoudbaar als onderbouwing voor beleid of graadmeter van de staat van de natuur. In de piekbelastersaanpak hebben we continue aandacht gevraagd voor de positie van de blijvende boer. Onder andere door aan te dringen op het tegelijk beschikbaar maken van de innovatie- en verplaatsingsregeling, zodat ondernemers een weloverwogen keuze kunnen maken.

Bij planvorming van het NPLG hebben we gepleit rekening te houden met de toekomstige landbouw. Zowel via onderhandelingen rond het landbouwakkoord, als via de PPLG's. LTO heeft aangetoond dat de Natuurdoelanalyses (NDA's), die maatgevend zijn voor de provinciale plannen, niet in de huidige vorm voor lange termijn beleid gebruikt kunnen worden.

Hoogtepunten:

- ▶ Samen met FPG, NAJK en de BLHB hebben we een voorstel voor de modernisering van het pachtstelsel uitgewerkt, met als uitgangspunt het stimuleren van duurzame, langjarige pachtovereenkomsten. Minister Adema heeft aangegeven dit plan verder te willen uitwerken.
- ▶ Vanuit de werkgroep Overgangsgebieden, waarin we deelnamen met o.a. provincies en natuurorganisaties, is een pragmatisch en realistisch advies aan de minister gestuurd, gebaseerd op vrijwilligheid, volledige kostendekking, besluitvorming in de gebiedsgerichte aanpak, de garantie dat landbouwgrond ook in de toekomst landbouwgrond blijft.
- ▶ We brengen, met kabel- en leidingbeheerders, de rol van de agrarische sector in beeld bij keuzes over in de inzet, opwek, transport en opslag van (nieuwe) energievormen, zodat meekoppelkansen kunnen worden benut. Onze juridische positie bij dergelijke projecten is beter in kaart gebracht.
- ▶ We houden richting de overheid een kritische houding aan bij herzieningen in het RO-instrumentarium en wijzen daarbij op reeds mogelijke samenwerkingsvormen met grondeigenaren, met langjarige en financieel geborgde contractafspraken als basis.

Punten van zorg:

- ▶ Ondanks stevig aandringen door LTO en beloftes van de overheid, is de situatie van PAS-melders, interimmers en vrijgestelden nog altijd niet opgelost.
- ▶ KDW is nog steeds niet uit de wet. Meer onderzoek naar de bijdrage van droge depositie is nodig: als de depositie in de praktijk veel minder blijkt te zijn, verandert ook de opgave.
- ▶ Onduidelijk of middelen uit het Transitiefonds overeind blijven voor NPLG door val kabinet.
- ▶ Helaas zijn de regelingen voor de blijvende boer, die horen bij de piekbelastersaanpak, nog steeds niet gepubliceerd.
- ▶ We zijn kritisch op de aangekondigde wetwijziging om geurnormen voor nieuwe ontwikkelingen aan te scherpen, en een norm te introduceren voor bestaande situaties. Er wordt te weinig gekeken hoe overlast is ontstaan, en de onderzoeken waarop de aanscherping is gebaseerd zijn verouderd.

Trienke Elshof, portefeuillehouder:

'Het Rijk had dit jaar veel plannen om aanvullende regulerende wet- en regelgeving in te zetten op het gebied van stikstof. Veel voornemens zijn door het vallen van het kabinet in de ijskast beland: alleen de opkoopregeling is geëffectueerd. De Provinciale plannen landelijk gebied (PPLG) zijn vastgesteld, maar bieden nog steeds weinig duidelijkheid voor de ondernemer. Het is aan het nieuwe kabinet om deze impasse te doorbreken.'

In 2023 zijn er flinke stappen gezet in de hervorming van de arbeidsmarkt. In samenwerking met sociale partners, waaronder LTO, heeft het ministerie SZW nieuwe wetgeving uitgewerkt. Op ons aandringen is daarbij de uitzondering op de ketenbepaling voor seizoenarbeid behouden gebleven. Het wettelijk minimumloon steeg met ruim 13%, waar wij kritiek op uitten. We hebben ons actief ingezet voor kwalitatieve huisvesting van internationale werknemers, met als doel om bestuurders, gemeenten en het Rijk in beweging te krijgen. Voor de vernieuwing van groen onderwijs zetten we ons in voor samenwerking met het onderwijsveld, onder meer binnen [Groenpact](#).

Ondanks een kritische evaluatie van de BOR heeft het kabinet, mede op aandringen van LTO, besloten om de BOR te handhaven. Door onze inzet zijn twee van de acht voorgenomen maatregelen tot wijziging van de regeling aangepast. Met de Belastingdienst zijn afspraken gemaakt over de fiscale effecten van de LBV-regelingen en dit vastgelegd in een [Q&A](#). Ook hebben we geïnvesteerd in gesprekken met politici en beleidsmakers om negatieve effecten van steeds strengere financieringseisen van banken aan te kaarten.

Hoogtepunten:

- Vernieuwde afspraak toepassing ET-regeling internationale werknemers.
- Werkbezoeken, nieuwsbrieven en Dag van de Agrarische Huisvesting.
- Meerjarige afspraak BPL pensioenpremies vanaf 2024.
- Actualisatie arbocatalogi en RIE's in samenwerking met [Stigas](#).

Punten van zorg:

- Werkgeverslasten op arbeid, de wig is te groot.
- Toename robotisering nodig om arbeidsmarktkrapte op te vangen.

Eric Douma, portefeuillehouder:

'Het afgelopen jaar was veelbewogen voor ondernemers, mede door de sterke stijging van de werkgeverskosten en de politieke discussies rondom arbeidsmigratie. Met onze inzet werken we aan randvoorwaarden en instrumenten om renderend ondernemerschap, goed werkgeverschap en verbindend onderwijs te stimuleren.'

2023 kenmerkte zich door veel nieuwe EU-voorstellen. Bijvoorbeeld op het gebied van nieuwe verdelingstechnieken, bodemgezondheid en dierentransport. Daarnaast vonden belangrijke stemmingen plaats rondom de natuurherstelwet en de verordening duurzaam gebruik gewasbeschermingsmiddelen (SUR). We zetten ons in Europees verband in voor realistische en haalbare doelen en verzet zich tegen verdere stapeling van nieuw beleid zolang eerdere wetgeving nog niet volledig geïmplementeerd is. Vanuit deze redenatie verzetten we ons bijvoorbeeld tegen het voorstel voor een generieke Europese Bodemmonitoringsrichtlijn. LTO wil dat subsidiariteit – alleen op Europees niveau regelen wat niet op nationaal niveau geregeld kan worden – leidend moet zijn in dit voorstel. Op dit punt voelen we ons gesteund door zowel de Eerste als de Tweede Kamer.

Hoogtepunten:

- Verordening duurzaam gebruik gewasbeschermingsmiddelen (SUR) verworpen omdat deze geen perspectief of bruikbare alternatieven aan ondernemers bood. We verzoeken de Europese Commissie om de focus te verleggen naar de brede ondersteuning van boeren en tuinders in de overgang naar duurzamere teeltsystemen.
- Goede (inter)nationale zichtbaarheid. Denk aan het tweedaagse bezoek van het PDM aan Brussel, maar ook aan de (bestuurlijke) afvaardiging richting de Noord-Amerikaanse/Europese landbouwconferentie, COP-28 en tal van internationale conferenties.
- De verlengde toelating van glyfosaat biedt meer tijd en ruimte aan de komst van nieuwe verdelingstechnieken en alternatieve (duurzamere) middelen.

Punten van zorg:

- Trialoogresultaat van de natuurherstelwet. Het geblinddoekt aannemen van Europese wetten waarvan we in de komende jaren pas écht ontdekken wat de consequenties zijn is een recept voor nieuwe crises. We vrezen voor verdergaande juridificering van de opgaven op het platteland.

Sjaak van der Tak portefeuillehouder:

‘De afgelopen drie jaar heb ik het gewaardeerd om als LTO-voorzitter de Nederlandse land- en tuinbouw te vertegenwoordigen in Europa en daarbuiten. Ik ben dankbaar voor de samenwerking met de Europese koepel COPA-COGECA én met de Europese partnerorganisaties. LTO blijft zich maximaal inzetten voor de belangen van de Nederlandse boeren en tuinders en zich daarbij richten op een haalbare uitwerking op het boereneref.’

LTO Akkerbouw en vollegrondsgroente

Dit jaar is veel overlegd over grote dossiers zoals het GLB, mestbeleid en gewasbescherming. Maar ook over zaken als teeltvoorschriften, een gezamenlijke *Phytophthora*-aanpak, Cao-onderhandelingen en biobased teelten. We zijn veel zichtbaar geweest in de media. Bestuurders stonden met regelmaat in vakbladen, regionale en landelijke kranten en waren te zien op televisie. De mediacampagne om de onwerkbaarheid van de 1-oktoberregel aan te kaarten heeft gewerkt! De publieke opinie en politiek schaarde zich achter onze boodschap. Als resultaat werd de deadline van 1 oktober voor consumptieaardappelen met twee weken opgeschoven en zijn we met het ministerie over alternatieven in gesprek gegaan.

Hoogtepunten:

- ▶ We hebben intensief gewerkt aan het Landbouwakkoord. Samen met ketenpartijen en overheden is nagedacht over de toekomst, en wat we daar als open teelten voor nodig hebben. Uiteindelijk heeft het niet gewenste resultaat opgeleverd maar als vakgroep hebben we onze inzet goed kenbaar gemaakt.
- ▶ Het begrip 'kalenderlandbouw' is op de kaart gezet door de '[kalenderlandbouwkalender](#)'. De kalender is regelmatig onder de aandacht gebracht bij politici en media. Met als resultaat dat de Tweede Kamer en minister Adema zich hebben uitgesproken tegen kalenderlandbouw en aangegeven hebben een omslag naar doelsturing te willen realiseren.
- ▶ Door onze lobby krijgt de eco-regeling in 2024 drie nieuwe activiteiten gericht op precisielandbouw. Wij blijven ons inzetten op een toegankelijk en uitvoerbaar GLB.
- ▶ De afronding van de plannen van aanpak in de aardappelteelt heeft plaatsgevonden dit jaar. In 2017 hebben de LTO aardappelwerkgroepen destijds het initiatief genomen om middelen van het Productschap Akkerbouw te besteden aan kennishiaten in de aardappelteelt. Met de brochures 'Beheersing van aardappelmoeheid' en 'Meloidogyne in de akkerbouw' hebben we een nuttig naslagwerk opgesteld.

Punten van zorg:

- ▶ We zijn helaas geconfronteerd met nieuwe middelenvoorschriften. Drie weken voor het nieuwe jaar zijn de definitieve met Nutriënten Verontreinigde (NV) gebieden aangewezen. Deze vergaande maatregel is opnieuw een klap en heeft veel impact op onze leden. Ons doel blijft om de door LNV ingezette koers te stoppen en in te zetten op maatwerk per bedrijf.
- ▶ De implementatie en de uitbetalingen van het nieuwe GLB hebben voor veel werk en onrust gezorgd. Dit hebben wij via de lobby, politiek en media aangekaart.

Tineke de Vries, vakgroepvoorzitter:

'2023 was zowel op het gebied van teelt als van beleid een bijzonder jaar. Als vakgroep hebben we vol ingezet om tot uitvoerbaar en praktisch beleid te komen waarin ruimte voor ondernemerschap centraal staat. We blijven ons hier hard voor maken!'

We hebben ons ingezet voor de bedrijven in onze sector die met hun grote diversiteit aan producten de basis vormen van een groene, gezonde, veilige en prettige leef-, werk- en thuisomgeving. We dragen met onze producten bij aan de vergroening van de stad, de Nationale Bossenstrategie, vergroten van de biodiversiteit en het omgaan met klimaatverandering.

In 2023 hebben we vooruitgekeken op de ontwikkelingen die op onze sector afkomen wat betreft klimaat, natuur en water. De ambitie van de vakgroep is dat we als leverancier van een 'groene omgeving' ook zelf als producent zo min mogelijk de omgeving willen belasten voor de teelt van onze producten. Aan de sectortafel Tuinbouw en Sierteelt in het kader van het beoogde Landbouwakkoord hebben we met andere tuinbouwsectoren en de overheid gesproken over de doelen en de opgaven rondom deze thema's en de ruimte om te kunnen blijven ondernemen. Aandachtspunten vanuit onze sector waren naast gewasbescherming en nutriënten ook de teeltondersteunende voorzieningen, omschakeling naar duurzame energiebronnen voor het verspreid liggend glas en machines op de kwekerijen, waterbeschikbaarheid en waterkwaliteit en het versterken van de 'Groene Stad'.

Hoogtepunten:

- Verschillende ledenbijeenkomsten die na een lange tijd weer georganiseerd konden worden. Hierin konden wij de verschillende dilemma's en vraagstukken die onze sector kent meenemen.
- Er zijn vier nieuwe innovatiekringen van start gegaan. Het totale aantal komt hiermee op acht. Deze kringen zijn ingesteld om zo goed mogelijk in 2030 emissie- en residuloos te kunnen telen.
- Er komen meer eco-activiteiten beschikbaar in het GLB voor onze sector, waaronder grasland met kruiden, precisiegewasbescherming en precisiebemesting.
- Afgelopen jaar werd de derde jongerendag gehouden in samenwerking met de regio Boskoop. Ruim 160 jongeren uit de sector namen deel aan deze geslaagde dag.

Punten van zorg:

- De verlaging van de stikstofgebruiksnormen in 2025 in een groot aantal gebieden is een tegenslag voor de sector, vooral omdat de boomkwekerijgewassen niet uitspoelingsgevoelig zijn en de stikstofgebruiksnormen relatief laag zijn.

Aad Vollebregt, vakgroepvoorzitter:

'Met de ondernemersgeest die onze sector eigen is, heb ik er vertrouwen in dat we de uitdagingen op gebied van duurzaamheid kunnen verwerken. Voorwaarde is dat we met elkaar samenwerken.'

LTO Kalverhouderij

De belangrijkste onderwerpen blijven gezondheid en welzijn van kalveren en reductie van emissies uit stallen. Dit jaar hebben we veel tijd en energie gestoken in de discussies over het landbouwakkoord, dat uiteindelijk niet gesloten is, en de besprekingen over het convenant Dierwaardige veehouderij. Met andere partijen in de keten is communicatie over de sector opgepakt, met de website Nederland Kalverland als resultaat. Het is een startpunt voor een dialoog met de maatschappij over een toekomstbestendige en dierwaardige kalverhouderij.

Met name in regio's met veel kalverbedrijven dichtbij natuurgebieden hebben kalverhouders zorgen over de toekomst. Kalverhouders kunnen deelnemen aan de LBV+ beëindigingsregeling die is opengesteld. In 2023 hebben meer dan 120 kalverhouders interesse getoond en zich aangemeld. Daarnaast is volop ingezet op emissiereducties via (financiering van) onderzoek en innovaties. Een integrale benadering met dierenwelzijn is noodzakelijk.

Voor het convenant zijn vele, intensieve gesprekken gevoerd. Voor de kalversector zijn stappen naar meer dierwaardigheid lastig. Doordat de afzetmarkt hoofdzakelijk buiten Nederland ligt, is een hogere kostprijs moeilijker uit de markt terug te verdienen. Het overleg over het convenant wordt in 2024 vervolgd, als ook nieuwe EU-voorstellen voor dierenwelzijn worden verwacht.

Hoogtepunten:

- ▶ Met andere veehouderijsectoren, provincies en overheid is een convenant Regieorgaan Versnellen innovatie emissiereductie duurzame veehouderij getekend. Juist ook voor de kalverhouderij zijn doorbraken van innovaties erg noodzakelijk.
- ▶ Door direct betrokken te zijn bij de hoofdtafel van het convenant Dierwaardige veehouderij zorgen we dat de stem van de kalverhouderij goed wordt gehoord.
- ▶ Intensievere en sterkere samenwerking met de melkveehouderij, waarbij er meer nadruk ligt op de verbondenheid van beide sectoren.

Punten van zorg:

- ▶ Het is niet gelukt om tot een landbouwakkoord met een geborgd toekomstperspectief te komen. Voor de kalverhouderij blijven de daar ingebrachte onderwerpen van cruciaal belang: innovatie, verdienvermogen en reductie emissies.
- ▶ We zijn met de Dierenbescherming nog niet gekomen tot een gezamenlijk plan van aanpak voor een dierwaardigere kalverhouderij.
- ▶ Ondanks grote inspanningen hebben we de verkiezingsprogramma's van de politieke partijen maar beperkt kunnen beïnvloeden met de potenties van de kalverhouderij-keten.

Wim Thus, vakgroepvoorzitter:

'De overheid moet beleidsruimte en een stimulerende omgeving creëren voor innovaties. Kalverhouders willen vooruit, maar dan moeten vergunningverlening en procedures voor erkenning van technieken, bijvoorbeeld voor emissiereductie, snel verbeterd worden. Daarbij zetten we in op integrale oplossingen, zodat kalverhouders niet voortdurend vanuit een andere hoek met nieuwe eisen worden geconfronteerd.'

De Nederlandse konijnenhouderij is een kleine sector, maar produceert internationaal gezien volgens de hoogste standaarden. We blijven dynamisch inspelen op de markt- en maatschappelijke vraag en hebben daar ook dit jaar weer stappen in gezet. Er zijn constructieve overleggen met het ministerie van LNV geweest, en om beeld bij de praktijk te krijgen is een afvaardiging van het ministerie afgelopen jaar bij de voorzitter op het bedrijf geweest. Door dit goede contact heeft het ministerie vertrouwen in de eigen regie van de sector. Dit geeft handelingsvrijheid op het erf van de leden.

De konijnenhouders bevestigen dit vertrouwen door in 2022 wederom een enorme reductie in gebruik van antibiotica te realiseren van 32,4%. Bedrijven waarbij het nog niet is gelukt om de gezette benchmark te behalen worden begeleid en ondersteund. De ontwikkeling van de beslisondersteuners Euthanasie is goed ontvangen en werkbaar in de praktijk. Verder zijn er stappen gezet op het plan van aanpak Jonge Dieren waar nu konijnenhouders in de testfase op vrijwillige basis aan mee werken. Volgend jaar moet de aanpak Jonge Dieren en de Zorgwijzer definitief worden. Daarnaast verwachten we volgend jaar aan te sluiten bij het Convenant Dierwaardige Veehouderij en houden we een scherp oog op de Europese Dierenwelzijnsverordeningen.

Hoogtepunten:

- › Forse antibiotica reductie
- › Positief bedrijfsbezoek door het ministerie van LNV.
- › Nieuwe kennis op darmgezondheid bij vleeskonijnen.

Punten van zorg:

- › Blijvende onzekerheid over het convenant Dierwaardige veehouderij.
- › Het uitsluiten van de konijnensector bij de LBV en LBV+ regeling.

Robbert Bekkers, vakgroepvoorzitter:

'Het was een bewogen jaar met hoge voerprijzen en andere fors gestegen kosten. Gelukkig zijn daarbij de opbrengstprijzen gestegen, zodat we kunnen blijven inzetten op de verduurzaming van de sector.'

LTO Melkgeitenhouderij

Het jaar begon met gesprekken over het landbouwakkoord. Helaas is er geen akkoord gekomen, maar de gesprekken over de geitenhouderij hebben geleid tot een breed gedragen visie. In het kader van het sectorplan over de omgang met geitenbokjes zijn in 2023 verschillende stappen gezet. Het aanklaarten van onvoldoende slachtcapaciteit heeft geleid tot een knelpuntenanalyse en een overlegstructuur met de gehele slachtketen. Daarnaast hebben we ons ingezet voor voldoende en geschikte huisvesting voor geitenlammeren. In Brabant heeft dit geleid tot mogelijkheden voor technische aanpassingen in de stal, zoals het realiseren van een grotere melkstal. Helaas is verdere versoepeling uitgebleven.

Ook zijn we in gesprek gegaan met dierenwelzijn organisatie Eyes on Animals over het welzijn van geitenbokjes. Een gesprek dat door beide partijen als positief is ervaren. Ook blijven wij ons inzetten bij de gesprekken over het convenant dierwaardige veehouderij. Door de aandacht van onze sector wordt geitenhouderij voorlopig niet meegenomen in het Convenant Dierwaardige Veehouderij. Wij blijven daarnaast ons hard maken voor verdere verduurzaming via de Duurzame Geiten Zuivel Keten langs de drie thema's: diergezondheid en dierenwelzijn; energie en klimaat; en imago en markt.

Hoogtepunten:

- De start van het Regieorgaan 'Versnellen innovatie Emissiereductie duurzame veehouderij' om te komen tot betaalbare en geborgde emissiereducties.
- Vanwege de aandacht van de sector voor dierenwelzijn wordt geitenhouderij voorlopig niet meegenomen in het Convenant Dierwaardige Veehouderij.

Punten van zorg:

- Ook tijdens de gesprekken over het landbouwakkoord was er geen vooruitziende blik van de overheden over de toekomst van de geitenhouderij na de uitkomsten van het onderzoek VGO-III.

Jos Tolboom, vakgroepvoorzitter:

'De geitensector houdt het initiatief en blijft zich inzetten op ingewikkelde dossiers zoals de geitenmoratoria en de aankomende uitkomsten van het onderzoek VGO-III.'

Afgelopen jaar stond in het teken van toekomstperspectief voor de melkveehouderij. Het gaat om voldoende grond, een robuust verdienmodel en ruimte voor innovatie en ontwikkeling. Het eerste half jaar hebben we bij de overleggen rondom het landbouwakkoord constructief kunnen werken aan deze punten. Hoewel er geen landbouwakkoord is gekomen, zijn zowel de uitdagingen als de kansen van de melkveehouderij nadrukkelijk voor het voetlicht gebracht. Bijvoorbeeld met een [analyse](#) van de knellende kaders. We hebben de discussie over grondgebondenheid weten om te draaien naar een meer doelgericht beleid in plaats van een generieke maatregel. Ook bij de gesprekken over het convenant Dierwaardige veehouderij zijn we in de lead.

Hoogtepunten:

- Het versnellen van innovaties.
- Uitstel zaaien vanggewas na mais in de noordelijke provincies.
- LTO Melkveehouderij heeft een [ambitie](#) voor een gewaardeerde melkveehouderij gepresenteerd.

Punten van zorg:

- Lager uitgevallen GLB-gelden.
- Het nog steeds niet gelegaliseerd krijgen van PAS-melders.
- Het aflopen van derogatie zorgde al in 2023 voor een overspannen mestmarkt.

Erwin Wunnekink, vakgroepvoorzitter:

'Er komt op korte termijn heel veel op melkveehouders af en dat geeft veel onzekerheid. Als vakgroep Melkveehouderij blijven we oplossingsrichtingen agenderen maar vooral blijven we ook inzetten op een realistisch tijdpad om individuele bedrijven in staat te stellen zich aan te passen aan veranderingen.'

LTO Multifunctionele landbouw

Multifunctionele Landbouw (MFL) is hét combineren van landbouw en de samenleving. MFL biedt een serieus verdienmodel voor boeren en tuinders: 30% van de boeren en tuinders is MFL-ondernemer. Ook de vraag naar producten en diensten uit de multifunctionele landbouw neemt toe.

We hebben ons sterk gemaakt voor de goedkeuring van een erkende Mbo-opleiding voor begeleiders op een zorgboerderij. Ook is samengewerkt met het NAJK om meer jongeren kennis te laten maken met multifunctionele landbouw. Daarnaast zijn er presentaties gegeven op agrarische Mbo- en Hbo-scholen en tijdens workshops voor agrarische accountants. Hiermee hebben wij de stakeholders op de hoogte gebracht van de mogelijkheden en potentie van MFL.

Hoogtepunten:

- Aandacht in politiek en media voor de toegevoegde waarde van MFL en haar uitdagingen. Dit heeft geleid tot:
  - Een update van de Handreiking RO voor de MFL.
  - Werkbezoek met ministerie van LNV en SZW.
  - Project Regeldruk: met diverse partijen werken we in het Project Regeldruk onder leiding van de Kamer van Koophandel aan het verminderen van de regeldruk voor ondernemers in de agrarische kinderopvang en verblijfsrecreatie.
- Samenwerking met banken en accountantskantoren in o.a. een project over kengetallen in de zorglandbouw.
- Een gezamenlijke aanvraag voor onderzoek naar de groei en omzetontwikkeling in de Multifunctionele Landbouw.
- Een samenwerking met het Nationaal Bureau voor Toerisme en Congressen (NBTC) om agrotourisme nog beter op de kaart te zetten en de markt vraag beter in beeld te brengen.
- De organisatie van een landelijke 'Dag van de MFL' voor ondernemers.
- De uitrol van het vorig jaar gelanceerde 10-puntenplan samen met de brancheorganisaties en stakeholders uit de sector.

Punten van zorg:

- Omgevingsplannen die geen ruimte bieden aan een goede bedrijfseconomische en duurzame ontwikkeling van MFL.
- Beperkende wet- en regelgeving en stapeling van regels.

Arjan Monteny, vakgroepvoorzitter:

'De multifunctionele landbouw staat er goed voor. We zijn een groeiende sector waar ondernemers met veel passie werken aan de ontwikkeling van hun bedrijf. Naast de bestaande ondernemers overwegen veel boeren en tuinders om in alle veranderingen die er op de agrarische sector afkomen de stap naar multifunctionele landbouw te zetten. Vol vertrouwen draag ik per 1 januari 2024 het stokje over aan mijn opvolger Bart Pijnenburg.'

Dit jaar volgden de trends en ontwikkelingen elkaar in hoog tempo op. We hebben ons ingezet om in onze sector genoeg ruimte te laten voor het ondernemen en om wet- en regelgeving aan te laten sluiten bij de sector. Dit hebben wij onder andere gedaan door onze inzet tijdens de overleggen voor het landbouwakkoord. Hoewel dit niet resulteerde in een akkoord, hebben wij wel de focus kunnen leggen op drie belangrijke onderwerpen in de sector: structurele kennisontwikkeling, erkenning van de positieve bijdrage en plek in natuur- en landschappelijke ontwikkelingen en betere aansluiting van wet- en regelgeving voor dieren buiten de veehouderij, waarbij dieren van grote betekenis zijn op sociaal en maatschappelijk vlak.

Ook zijn diverse ledenbijeenkomsten georganiseerd en werkbezoeken afgelegd. Het vakgroepsbestuur hecht er waarde aan om te weten wat er speelt bij leden op de erven.

Hoogtepunten:

- Het publiceren van het paardenwelzijnsonderzoek aan het begin van 2023. De sector liet zien dat er veel aandacht is voor paardenwelzijn en dat het merendeel actief mee wil ontwikkelen naar de laatste inzichten in het houden, sporten en fokken met paarden.
- Het oprichten van het Hippisch Sectorfonds met de Sectorraad Paarden. Hiermee kunnen wij een grootschalige campagne starten om ons gezamenlijk verhaal actief uit te dragen.
- Op het Horse Event hebben LTO-leden Rutger en Petra van der Peet de titel Hippische ondernemer van het jaar 2023 gewonnen. Zij zijn het gezicht van de strijd die paardenondernemers moeten voeren met betrekking tot stikstof, natuur, water en klimaat.

Punten van zorg:

- Steeds vaker zien we dat dierenactivisten met onjuiste informatie de politiek en media willen overtuigen van hun eenzijdige standpunten. Samen met andere lid-organisaties van de Sectorraad is een petitie gestart, waarin wij de overheid en media oproepen te controleren op feiten en context bij aangeleverde informatie, hoor en wederhoor toe te passen en een eerlijk debat en open dialoog te faciliteren.

Marieke Toonders, vakgroepvoorzitter:

'Wet- en regelgeving in de paardenhouderij sluit vaak niet aan bij de sector. Het is onze missie als vakgroep om tot een passende uitvoering te komen.'

LTO Paddenstoelenteelt

We hebben ons krachtig ingespannen voor de sector, door ons in te zetten voor het behoud van een sterke sector en een goede, kostendekkende prijs. Daartoe zijn gesprekken gevoerd tussen het vakgroepsbestuur en verschillende ketenpartijen, zowel voor als na de primaire producent. Het doorlopende overleg met de retail leidde in de eerste maanden van 2023 tot een significant hogere prijs voor de producent.

In de lobby hebben we ons sterk gemaakt op het gebied van energie. Daarbij hebben we in gesprekken met RvO ingezet op een vergoeding voor verduurzaming. Richting het ministerie van LNV is een lobby gestart om de paddenstoelensector meer in beeld te krijgen als belangrijke speler in de kringlooplandbouw. Onderdeel van deze lobby is meer inzet op robotisering en een poging om champost, in verband met de positieve effecten, niet meer onder de mestwetgeving te laten vallen.

De Europese Commissie heeft een subsidie toegekend voor de Europese paddenstoelen promotie. Hiermee wordt een Europese campagne opgezet ter promotie van de champignon. Door de bijdragen van de sector en de Europese Commissie te combineren, kunnen wij de promotie nog sterker opzetten.

Hoogtepunten:

- Wij hebben ons sterk gemaakt voor goed werkgeverschap voor onder andere arbeidsmigranten en robotisering op termijn.
- Het goede overleg met alle ketenpartijen resulteerde in een verhoging van het verdienvermogen door de significant hogere prijs voor de producent.
- Het opruimen van asbestdaken met steun van de overheid.
- De promotie voor de paddenstoel op de rit met steun van de Europese Unie.

Punten van zorg:

- De significantie van de sector in verband met de afnemende productie in zowel de snij- als de vers sector.
- Druk op afzet van champost in verband met gelijkshakeling met bijvoorbeeld drijfmest. Hierdoor zijn de voordelen van champost onvoldoende in beeld.

Tom van Wijk, vakgroepvoorzitter:

'We hebben ons als sector het afgelopen jaar meer en meer in de kijker gespeeld, mede door de Europese paddenstoelencampagne. We blijven ons inzetten om de sector op de kaart te zetten binnen de kringlooplandbouw.'

LTO Pluimveehouderij

Dit jaar was er veel aandacht voor het (niet gesloten) landbouwakkoord en het convenant Dierwaardige veehouderij. Aan de 'pluimveetafel' zijn met alle betrokken (pluimvee)organisaties de lijnen voor de toekomst uitgezet. Deze blijven in grote mate onze inzet voor de komende jaren bepalen. Het verdienmodel van pluimveehouders staat daarbij centraal. Dat geldt ook voor het convenant. De sector kan alleen stappen zetten richting meer dierenwelzijn als de meerkosten die daarmee samenhangen door de markt worden betaald. Met de Dierenbescherming zijn we tot een gezamenlijk Plan van aanpak gekomen. Gesprekken over het Convenant krijgen nog een vervolg.

Hoewel er flink minder vogelgriepuitbraken dan vorig jaar waren, waren het er helaas niet nul. Er is een veldproef gestart waarbij leghennen gevaccineerd zijn en met het ministerie van LNV worden voorbereidingen getroffen voor een uitgebreidere pilotproef, halverwege volgend jaar te starten. Naast de praktische uitvoering gaat daarbij vooral aandacht uit naar het voorkomen van handelsbeperkingen.

Hoogtepunten:

- De Europese Commissie heeft eindelijk besloten dat de status van 'vrije uitloop eieren' bij een ophokplicht vanwege vogelgriep behouden blijft.
- Voor diverse categorieën vermeerderingsdieren en kalkoenen is voor een aantal jaar vrijstelling verleend voor het verbod op het behandelen van de snavels. Per september 2023 is gestopt met de snavelbehandeling van hanen uit de vermeerderingssector.
- Met andere veehouderijsectoren, provincies en overheid is een convenant Regieorgaan Versnellen innovatie emissiereductie duurzame veehouderij gesloten. Er worden onder andere praktijkpilots en veelbelovende innovaties uitgetest.

Punten van zorg:

- De voortdurende onzekerheid over het in Nederland niet meer aan de poten mogen vangen van pluimvee. Een lichtpuntje is dat de nieuwe EU-voorstellen voor de transportverordening ruimte lijken te laten voor de bestaande vangmethoden.
- De omschakeling naar BLK1ster vleeskuikens loopt moeizaam vanwege de vergunningverlening voor het aanbouwen van een overdekte uitloop. Vanwege een mogelijke emissietoename zijn afgegeven vergunningen niet robuust voor bezwaren en nieuwe vergunningen worden nauwelijks verleend.

Kees de Jong, vakgroepvoorzitter:

'Pluimveehouders laten al decennia zien dat ze meebewegen met de marktvrage. De sector is innovatief en wil de stappen zetten waar de maatschappij om vraagt. Dat gaat echter wel gepaard met benodigde (forse) investeringen en vergunningen. Er kan alleen sprake zijn van een toekomstbestendige pluimveehouderij als die investeringen ook kunnen worden terugverdiend. Vanuit de vakgroep benadrukken we bij alle discussie telkens dat een verdienmodel en integrale aanpak essentieel zijn om succesvol stappen te kunnen zetten.'

LTO Schapenhouderij

De Nederlandse schapenhouderij kenmerkt zich als waardevolle sector voor de omgeving en maatschappij en andere agrarische sectoren. Schapen zijn onmisbaar in het Nederlandse landschap als begrazers van agrarische gronden, natuurgebieden en waterwerken. Het vervullen van een waardevolle functie leidt normaal gesproken tot een duurzame en veerkrachtige sector.

Door de uitbraak van het blauwtongvirus (BVT-3) in het najaar van 2023, en de toenemende schade door wolven in Nederland, worden de kwetsbaarheden van de sector duidelijk. Het

Saskia Duives-Cahuzak, vakgroepvoorzitter:

‘De schapenhouderij maakt zich op voor 2024, wat is de impact van het blauwtongvirus volgend jaar? En de uitdagingen zoals wolvenschade, geen alternatief voor de graasdierpremie en het niet beschikken over een robuust I&R-systeem blijft ook veel inzet vragen. Samenwerking en vertrouwen binnen de sector blijft van essentieel belang.’

onderstreept de noodzaak voor de sector om een omslag te kunnen en gaan maken naar een meer robuuste en veerkrachtige sector. Op de korte termijn zetten we in op verlagen van lasten en verminderen van schade, voor de lange termijn werken we aan hogere inkomsten en voorkomen van schade.

Hoogtepunten:

➤ In gezamenlijkheid met 4 andere organisaties hebben we een dringende oproep gedaan aan minister Adema om de kosten voor onderzoek naar verspreiding en verloop van besmettingen met het blauwtongvirus voor zijn rekening te nemen.

Punten van zorg:

- Verschillende provincies vergoeden (deels) maatregelen om schade door wolven aan kuddes en dieren te voorkomen/verminderen. Het beleid van de provincies verschilt en de vergoeding van kosten voor inzet van loonwerkers om beschermingsmaatregelen te nemen zijn veelal niet meegenomen.
- Dit jaar heeft het ministerie van LNV de mogelijkheden voor het wegvallen van de graasdierpremie verkend. Het draagvlak binnen de sector voor de verschillende alternatieven die zijn aangeboden door het ministerie is onvoldoende. Ruimte voor andere opties blijkt er niet te zijn. Wij blijven ons inzetten voor een vervangende premie/vergoeding.

LTO Vleesveehouderij

De Nederlandse vleesveehouderij blijft in veel dossiers onderbelicht. Dat kan kansen bieden, maar vooral ook zorgen voor beleid dat niet passend is voor onze bedrijven. In 2023 hebben we op verschillende dossiers inzet geleverd waaronder het voorkomen van grondgebondenheidseisen voor de vleesveehouderij. De inzet die daarbij is geleverd binnen het landbouwakkoord is niet verzilverd, dus grondgebondenheid kan komende jaren opnieuw ter discussie worden gesteld. Ook is dit jaar gewerkt aan het implementeren van het voorstel van nieuwe diercategorieën in de mestwetgeving waardoor voor vleesvee lagere excretiecijfers worden gebruikt voor berekening van de mestboekhouding dan de huidige op melkvee gebaseerde cijfers. En de mestwetgeving, verlies van derogatie, heeft invloed op de sector. Afgelopen jaar veel belangrijke dossiers voor ons allemaal waar we inzet op gepleegd hebben.

Hoogtepunten:

- ▶ Het voorstel van diercategorieën en excretiecijfers voor vleesveehouders heeft goedkeuring gehad van de Commissie Deskundigen Meststoffen (CDM). Het is wachten tot het voorstel in een ministeriële regeling wordt vastgelegd, geaccordeerd door de Europese Commissie en kan worden ingevoerd per 1 januari 2025.
- ▶ De concept algemene maatregel van bestuur rondom de aanpak IBR en BVD is aangepast, vleesveehouders hoeven ipv alle dieren maar een beperkt aantal dieren periodiek bloed te tappen en te testen op antistoffen. Eventueel kan tweejaarlijks worden gevaccineerd als alternatief. Vleesveehouders die dieren niet naar buiten laten zijn uitgezonderd.

Punten van zorg:

- ▶ Het voorstel van diercategorieën en excretiecijfers voor vleesveehouders heeft goedkeuring gehad van de Commissie Deskundigen Meststoffen (CDM). Het is wachten tot het voorstel in een ministeriële regeling wordt vastgelegd, geaccordeerd door de Europese Commissie en kan worden ingevoerd per 1 januari 2025.
- ▶ De concept algemene maatregel van bestuur rondom de aanpak IBR en BVD is aangepast, vleesveehouders hoeven ipv alle dieren maar een beperkt aantal dieren periodiek bloed te tappen en te testen op antistoffen. Eventueel kan tweejaarlijks worden gevaccineerd als alternatief. Vleesveehouders die dieren niet naar buiten laten zijn uitgezonderd.

John van Can, waarnemend vakgroepvoorzitter:

'De professionalisering van de vleesveehouderij zet komende jaren door. Bijvoorbeeld via een actieve ondersteuning vanuit de Vleesvee Academie en merken zoals Natuurvlees. Als vakgroep blijven we ons inzetten voor vergoeding van onze maatschappelijke waarde onder andere vanuit het GLB.'

Vrouwen zijn onmisbaar in de agrarische sector, als (mede) ondernemer, als meewerkend partner of in welke andere rol dan ook. Ze worden gezien als het cement van de bedrijven en als verbinder van het bedrijf met de maatschappij daaromheen. In 2023 is Vrouw & Bedrijf steeds vaker gevraagd door de LTO-vereniging en stakeholders om een rol te spelen bij lobbyactiviteiten en deze te versterken. We zijn we een belangrijke sparringpartner van bijvoorbeeld LNV en andere stakeholders. Zij benaderen Vrouw & Bedrijf regelmatig en proactief om input te leveren op thema's die de hele sector aangaan.

In 2023 is het Europese onderzoeksproject Grass Ceiling van start gegaan. Samen met Wageningen Universiteit monitoren we welke kansen en barrières er zijn om als vrouw te innoveren in de agrarische sector. We begeleiden een groep vrouwelijke innovators op hun pad op weg naar realisatie. De kracht van dit project is ook dat vrouwen door kennis en ervaring uit te wisselen kunnen leren van elkaar én hun buitenlandse collega's. Als het onderzoek in 2025 afgerond wordt zullen er aanbevelingen komen voor een verandering of stimulering van beleid rondom vrouwelijke innovators.

Hoogtepunten:

- ▶ Met de commissie Ondernemerschap en Onderwijs zijn de eerste stappen gezet om te kijken hoe we versterking en stimuleren van vrouwen in de agrarische sector kunnen realiseren. Dit krijgt komend jaar een vervolg.
- ▶ De Europese Unie wil meer vrouwen actief krijgen in de food en agribusiness en hun posities in de bedrijven en verschillende sectoren versterken. Hier is dit GLB al op ingezet en dit zal bij het volgende GLB geïntensiveerd worden. Mede dankzij onze inzet wordt er nu ook op nationaal niveau door het ministerie van LNV een strategie rondom onze doelgroep ontwikkeld.
- ▶ Een groot aantal nieuwe vrouwelijke leden heeft zich bij LTO gevoegd. De kracht van diversiteit verrijkt daarmee onze LTO-organisatie. Ook vergroten we hierdoor onze achterban en daarmee onze slagkracht als brancheorganisatie van de gehele agrarische sector in al zijn verscheidenheid.
- ▶ We hebben met de LTO-academie een programma opgezet om vrouwelijk ondernemerschap door te ontwikkelen. Ook is er een economische training ontwikkeld voor mannen en vrouwen, ondernemers en hun medewerkers. Doel van deze training is meer zicht krijgen op de cijfers van je bedrijf, waardoor je in gesprek met een adviseur de juiste vragen weet en durft te stellen.

Punten van zorg:

- ▶ De verdeling van inkomsten is nog altijd ongelijk, versterking van de economische en juridische positie van de vrouw in welke rol dan ook op het agrarische bedrijf blijft nodig. Hiertoe werken wij aan met o.a. het agrarisch notariaat, agrarische accountants en adviseurs.

Helma Vermuë, voorzitter LTO Vrouw & Bedrijf:

'Samen organiseren is de kracht van het agrarische familiebedrijf. Daarom is het van groot belang dat wij de krachten bundelen en zorgen dat deze diversiteit en kracht niet alleen beperkt blijft tot onze eigen bedrijven, maar doorwerkt in onze hele sector en organisaties.'

LTO Overige sectoren

LTO Nederland heeft met verschillende sectorale organisaties een samenwerkingsovereenkomst.

Voor meer informatie over deze organisaties en bijbehorende resultaten verwijzen wij u naar de websites van de desbetreffende organisatie.

Biohuis

Glastuinbouw Nederland

Koninklijke Algemeene VereeniginG
voor Bloembollencultuur (KAVB)

Nederlandse Fruittelers Organisatie (NFO)

Producenten Organisatie Varkenshouderij (POV)

JAARVERSLAG

2023

LTO

Kantoor Den Haag

Bezuidenhoutseweg 105-113
2594 AC Den Haag
+31 (0)70 338 2700

Kantoor Brussel

59-61, Rue de Trèves
B-1040 Brussel – België

Coördinatie:

Josephine Stellingwerf | LTO Nederland
Pauline Maat – LTO Nederland

Eindredactie:

Titia Tilma | AgriPers

Vormgeving:

Janita van Dijk | AgriPers

Foto's:

Nieuwe Oogst | AgriPers
LTO Nederland
Dirk Hol
Pixabay

Volg ons:

